

Inhoudsopgave

Voorwoord	5	Morass))	28
		Economie en welzijn	29
		Eten en drinken	30
ACHTERGRONDEN	7	Excursies	32
Ligging en klimaat	7	Geschiedenis van Jamaica	33
Ligging	7	De vroegste tijd	33
Klimaat	7	Onder Spaans bewind	33
Land en volk	10	De Engelse periode	34
Het land	10	De Maroonse oorlogen	35
De bevolking	10	Het ontstaan van Kingston	36
Religie	11	Ontwikkelingen onder Brits bestuur	36
Rastafari	12	Op weg naar onafhankelijkheid	38
Sport en spel	12	Jamaica onafhankelijk	39
Staatsinrichting	12	De nationale helden	42
Taal	13	Marcus Mosiah Garvey	42
Toerisme	14	Norman Washington Manley	42
Winkelen en souvenirs	14	Sir Alexander Bustamante	43
Provincies, districten en gemeenten	17	George William Gordon	43
Flora en fauna	17	Paul Bogle	44
Flora	17	Samuel Sharpe	44
Fauna	19	Granny Nanny	45
Nationale parken en beschermde natuurgebieden	22	Gezondheid	46
Bogue Lagoon (Montego Bay		Kunst en cultuur	46
Marine Park)	22	Muziek	47
Canoe Valley en Alligator Pond (Manchester)	23	Bob Marley	47
Font Hill Beach Park and Wildlife Sanctuary (Whitehouse)	24	PRAKTISCHE INFORMATIE	51
Great Morass (Negril)	24	Van A tot Z	51
Holywell Recreation Area (Blue Mountains)	25	BEZIENSWAARDIGHEDEN	67
Montego Bay Marine Park	26	Inleiding	67
Negril Environmental Protection Area	27	Vooraf	67
Portland Bight Protected Area (Kingston)	27	De persoonlijke top-5 bezienswaardigheden op Jamaica van Paul de Waard	68
Roaring River Park (Ocho Rios)	27		
Rocklands Bird Feeding Station (Montego Bay)	28	Cornwall County	69
Royal Palm Reserve (Negril, (Great		Hanover Parish	69
		Luca	69

Inhoudsopgave

Saint James Parish	72	Port Antonio en omgeving	103
Montego Bay en omgeving	72	Buff Bay	107
Maroon Town	75	Saint Thomas Parish	107
Trelawny Parish	75	Morant Bay	108
Falmouth	75	Bath	109
Martha Bay	76	<i>De Morant Bay opstand</i>	110
The Cockpit Country	76	Kingston Parish	112
Saint Elizabeth Parish	78	Kingston en omgeving	112
Black River	79	Saint Andrew Parish	120
Treasure Beach	79	Half Way Tree	121
Santa Cruz	80		
Accompong	80	Over de auteur	122
Westmoreland Parish	81	Register	123
Savanna-la-Mar	81		
Negril en omgeving	81		
Little London	84	OPGENOMEN KAARTEN	
Middlesex County	85	Jamaica, overzichtskaart	8-9
Saint Ann Parish	85	Cornwall County	70-71
Saint Ann's Bay	85	Middlesex County	86-87
Discovery Bay	88	Surray County	104-105
Runaway Bay	89	Kingston	114
Ocho Rios	89		
Saint Mary Parish	93		
Port Maria	93		
Annotto Bay	94		
Moneaque	95		
Saint Catherine Parish	95		
Spanish Town	96		
Portmore	97		
Clarendon Parish	97		
May Pen	97		
Manchester Parish	98		
Mandeville	98		
Christiana	99		
De Blue Mountains	100		
<i>Jamaica Blue Mountain koffie</i>	101		
De uitdaging van de Blue Mountains	102		
Surrey County	103		
Portland Parish	103		

in één tabel onder te brengen. Voor de belangrijkste toeristengebieden is daarom een tabel opgenomen voor die plaats met gemiddelden over de laatste tien jaar. Kijk daarvoor bij het deel Bezienswaardigheden, bij de plaats van je keuze. Het geeft in elk geval een globale eerste indruk.

LAND EN VOLK

HET LAND

Jamaica telt bijna 2,9 miljoen inwoners (april 2019), wat neerkomt op gemiddeld 263 inwoners per km². De oppervlakte van het land bedraagt 10.991 km² (ongeveer een kwart van Nederland), de kustlijn is echter maar liefst 1022 kilometer lang. Slechts 1,5% van de totale oppervlakte bestaat uit water. Het land, zelfstandig sinds 1962, is officieel een Constitutionele Parlementaire Republiek, wat zoveel betekent dat het een grote mate van zelfstandigheid kent maar dat het Britse staatshoofd ook regerend vorst van Jamaica is. Het land behoort tot het Gemenebest van Naties, voorheen het Britse Gemenebest. De hoofdstad is Kingston met een inwoneraantal in het gehele stadsdistrict van 937.000 (2018). Het laagste punt van het land bevindt zich op zeeniveau, het hoogste punt wordt gevormd door de Blue Mountain Peak, die 2256 meter boven het zeeniveau uitsteekt.

DE BEVOLKING

'Out of many, one people': uit velen, één volk. Dat is de slogan van Jamaica. Er is waarschijnlijk geen enkel land ter wereld dat door zijn geschiedenis een zo grote mix aan rassen heeft.

De eerste Jamaicanen waren de Arawak indianen, hoewel mogelijk al eerder Ciboney indianen op het eiland leefden. Op 4 mei 1494 deed Christoffel Columbus Jamaica

voor het eerst aan, de ontvangst was allesbehalve hartelijk en wel zodanig dat de Spanjaarden Columbus moesten ontzetten en zich meteen maar op het eiland vestigden. In 1655 veroverden de Britten Jamaica, waarna het eiland één van de belangrijkste Engelse slavenkolonies in het Caribisch gebied werd. Het eiland werd verdeeld in grote plantages en om deze te onderhouden brachten de Engelsen slaven van de Fanti- en Ashanti-volkeren, woonachtig in het tegenwoordige Ghana, naar Jamaica. Maar ook slaven van de Ibo- en Yoruba-volkeren uit West-Afrika, het gebied waar je tegenwoordig Nigeria vindt.

Ruim 80% van de Jamaicaanse bevolking is in oorsprong dan ook afkomstig uit West-Afrika. Met de verovering door de Engelsen gaven de Spanjaarden 'hun' slaven de vrijheid en wapens terug. Deze in vrijheid gestelde slaven of Maroons vluchtten de bergen in en leven daar tot op de dag van vandaag.

Rastafari (VV)

De Britten brachten na de slavernij Chinezen en Indiërs naar de plantages om het werk over te nemen. De huidige bevolking bestaat dan ook uit mensen van Afrikaanse, Arabische, Chinese, Europese en Indische afkomst.

Ongeveer 5% van de totale bevolking bestaat uit de zogenaamde 'Rastafari'; opvallende verschijningen die te herkennen zijn aan hun 'dreadlocks' (lang, in dunne vlechten gedragen haar) en wollen mutsen in de kleuren zwart, rood, geel en groen. Ze zijn zeer gelovig, sociaal en familiair en veelal vegetarisch (kijk bij Rastafari hierna).

Jamaicanen zijn van nature erg spontane mensen. Dit kan zowel positief als negatief op je overkomen. Als toerist kun je je het beste open en vriendelijk opstellen. Bedenk wel dat Jamaica een arm land is. In de ogen van de Jamaicanen ben jij rijk en veel Jamaicanen willen daarom graag iets aan je verdienen.

RELIGIE

Officieel staat het land te boek als protestant, maar daarbinnen zijn tal van stromingen, soms in een wonderbaarlijke mix met tradities die verder teruggaan dan het protestantisme.

Op Jamaica bestaat dus godsdienstvrijheid en veel religieuze stromingen zijn dan ook op het eiland vertegenwoordigd. Het grootste gedeelte van de bevolking wordt, zoals gezegd, met 'protestant' aangeduid waaronder ook baptisten, church of God, anglicanen, methodisten en presbyterianen gerekend worden. Samen maken ze 65% van de Jamaicaanse gemeenschap uit. De rest van de bevolking is rooms-katholiek (voornamelijk de Chinese inwoners) of behoort tot de pinkstergemeente, zijn zevendedagsadvetisten, hindoe, jood of moslim.

Binnen de religie zijn nog wel eens invloeden merkbaar uit de geschiedenis van de bevolking, zoals voorouderverering. Er is echter

St. Mary Parish Church

len wat je gebruikt en waar rekening mee gehouden moet worden. Zo'n document is ook handig als de douane vervelende vragen gaat stellen over drugs. Kijk ook bij: Algemene informatie, Gezondheid.

HUISDIEREN

Deze komen niet gemakkelijk het land in. Ook met alle gezondheidsbewijzen zal het dier (soms gedurende lange tijd) in quarantaine moeten. Het is dan ook niet verstandig om een huisdier voor een periode van enkele weken mee naar Jamaica te nemen.

HULPDIENSTEN

Als je een arts, ambulance of brandweer nodig hebt bel je 110. Voor de politie of een reddingsbrigade bel je 119.

HUSTLERS

Je komt ze overal tegen waar toeristen zijn: hustlers. Aárdige jongelui, hoewel de mannelijke tak ook op Jamaica in de meerderheid is. Het zijn plakkers die op je geld uit zijn. Ze willen je iets verkopen, ze willen je in een bepaald restaurant hebben, ze willen je begeleiden (i.v.m. de 'onveiligheid op straat'), ze willen je op een goedkope excursie mee hebben enz.. Negeer ze! Je loopt het risico dat je wordt uitgemaakt voor racist, maar als je ze met enig enthousiasme vertelt dat je ze graag wil voorstellen aan een geüniformeerde vriend, dan voelen ze daar waarschijnlijk weinig voor. Maar ja, 100 meter verder wordt je alweer iets aangeboden. Gouden regel: Beloof ze nóóit iets, ze bezitten allemaal het geheugen van een olifant.

INTERNET

Je vindt internetcafés in vrijwel elke plaats van enige omvang. Ook de meeste hotels bieden internetfaciliteiten.

KAMPEREN

Het land is niet op kampeerders ingesteld. Er zijn wel enkele kampeerplaatsen, met name in de omgeving van Negril. Bij een aantal guesthouses kan je op het terrein je tent opzetten. Op sommige plaatsen worden zelfs tenten verhuurd. Wild kamperen is een af te raden avontuur. Er zijn tal van voorbeelden van beroving en verkrachting. Wil je er met de tent op uit, doe dat dan via een goede organisatie. Raadpleeg de Jamaica Tourist Board, in Nederland en België bereikbaar via www.ontdekjamaica.nl en www.ontdekjamaica.be.

KAPPER

Een rastakapsel is leuk, althans voor een poosje. Er zijn op straat en op het strand altijd wel mensen die je van een andere look willen voorzien. Vooraf de prijs afspreken. Haarvlechten wordt ook veel aangeboden, maar let op verbranding! Belangrijke delen van je hoofd die nooit aan zonlicht worden blootgesteld krijgen het zwaar te verduren. Voor het normale haaronderhoud kan je in de meeste hotels terecht (prijzig).

KERKEN

Op zaterdag en zondag zijn er kerkdiensten waar je van harte welkom bent. Anders dan bij ons gaat het er (ogenschijnlijk) vrolijk aan toe. Mensen roepen (halleluja!), dansen op de maat van de aanwezige muziek of zangers en als je het treft kan je zelfs een polonaise aanschouwen. Foto's maken van zo'n happening is meestal wel toegestaan, maar stel je in alle bescheidenheid op tegenover de uiting van de overtuiging van de plaatselijke bevolking. Zevendedagsadventisten en aanhangers van de Church of God zijn de meest enthousiaste kerkgangers. Let er op dat je behoorlijk gekleed bent.

KLEDING

Lichte kleding zal je het beste van pas komen. In de restaurants van de hotels worden mensen in badkleding geweerd en ook schaars gekleed in het openbaar verschijnen wordt door de lokale bevolking niet op prijs gesteld. Een trui of vest voor de avonden kan goede diensten bewijzen, maar ook als je wat zonnebrand hebt is dat 's avonds een prettig kledingstuk. Bij een bezoek aan een restaurant is het raadzaam in elk geval een trui of vest bij je te hebben.

KRANTEN EN TIJDSCHRIFTEN

Voor nieuws uit België en Nederland ben je aangewezen op het internet. Er zijn wel Amerikaanse kranten te koop. De lokale nieuwsgeving wordt onder andere verzorgd door de Jamaicaanse kranten Observer en Gleaner.

LEGITIMATIE

Er wordt op straat nooit zomaar naar een identificatie gevraagd. Steek een kopie van je

paspoort bij je en laat het origineel achter in de kluis op je hotelkamer.

LIFTERS

Lifters langs de weg is op Jamaica een normaal verschijnsel. Ze steken geen duim op maar maken een soort wegwerpgebaar. Maar, op welke manier ze ook je aandacht vragen: niet meenemen! Er zijn zelfs verhalen bekend van lifters die aan het einde van de rit om betaling vroegen.

MARKTEN

Groente- en fruitstalletjes vormen de kleurrijkste taferele van Jamaica. Je vindt ze overal langs de weg en in de steden op de markten. Als je spreekt over couleur locale dan mag je een bezoek aan een van de vele markten beslist niet overslaan. Er zijn speciale craftsmarkets waar je leuke souvenirs kunt bemachtigen. Afdingen! Ook op het strand en in de straten worden zaken aangeboden en daar geldt dezelfde aankoopmethode.

Fruitstalletje langs de weg

SAINT JAMES PARISH

Saint James behoort tot de tweede groep van parochies die op Jamaica ontstonden. De naamgever is Sir Thomas Modyford (de latere James II), hertog van York. Hij bestuurde rond 1655 daadwerkelijk de parochie als een kerkvorst.

Langs de kust kan je talrijke sporen terugvinden van de Arawak, de vroegste bewoners van dit gebied. Het is lange tijd een populaire vestigingsplek geweest voor de Maroons, ontsnapte slaven die zich op plaatsen vestigden die vrijwel onbereikbaar waren voor hun achtervolgers.

Waarschijnlijk is Mellila de eerste nederzetting die werd gesticht nadat Columbus er voet aan wal zette via El Cabo Buen Tiempo. De Spanjaarden voeren de voor de plaats gelegen baai in en vonden er beschutting waar ze voor anker gingen. Vandaar de naam El Golfo de Buen Tiempo (de golf of baai van het mooie weer), de oudste naam voor de belangrijkste stad in St. James en één van de belangrijkste op Jamaica, thans Montego Bay.

MONTEGO BAY EN OMGEVING

Met ongeveer 110.000 inwoners is Montego Bay (kortweg MoBay), na Kingston – rekening houdend met de inwoners van de voorsteden –, in grootte de tweede stad van Jamaica. Het is tevens de hoofdstad van Saint James Parish. Veel toeristen die Jamaica bezoeken landen er op de grootste luchthaven van het land: Sangster International Airport, genoemd naar de tweede Jamaicaanse premier Sir Donald Burns Sangster (26 oktober 1911-11 april 1967). Maar ook de dagjesmensen komen er met cruiseschepen massaal aan land.

De eerste die er vanuit Europa aan land ging was Christoffel Columbus op 5 mei 1494. Hij vond beschutting in de baai van Montego

Bay die om die reden 'Baai van het mooie weer' werd genoemd. Later werd de naam veranderd in Golfo de Mateca (Baai van het spek). In de omgeving werd veel varkensspek geproduceerd, een bezigheid die ooit begon met het uitkoken van spek van wilde zwijnen die er in groten getale voorkwamen en dat vanuit Montego Bay naar Europa werd verscheept.

Vandaag de dag leeft men in Montego Bay in hoofdzaak van de toeristenindustrie. Sommige mensen zijn er schatrijk mee geworden, anderen leiden een minder luxe leven, zoals de verkopers van alle kitsch (ook wel souvenirs genoemd). Moordende concurrentie zorgt ervoor dat ze de armoede nooit te boven zullen komen en dat ze zich soms zeer agressief gedragen tegenover toeristen, waarover elders meer.

Als je door de arme wijken van de stad loopt dan is het niet allemaal even pittoresk wat je voor ogen krijgt. Links en rechts van het oude centrum van Montego Bay liggen lange zandstranden waaraan luxe hotels gelegen zijn, elk met hun eigen strand. Slechts een zeer klein gedeelte van het strand kan door iedereen bezocht worden.

Het gemeentebestuur van Montego Bay begreep al vroeg dat er aan toeristen veel geld te verdienen viel, maar ze zagen met lede ogen aan dat de vele cruiseschepen die in de Caribbean rondvoeren, niet afmeerden in Montego Bay. In de jaren 1960 kwam daar een einde aan door de aanleg van Freeport, thans de officiële haven van Montego Bay. Je vindt de haven op ongeveer drie kilometer ten zuiden van het oude centrum en als er een cruiseschip afmeert zijn er tientallen taxi's die voor het transport naar het centrum kunnen zorgen. Er rijdt ook een pendelbus. Maar veel toeristen hebben vooraf aan boord of via hun touroperator al een dagexcursie geboekt. Voor hen staan tou-

ringcars klaar die hen zowel naar de stad als naar het achterland van Montego Bay brengen.

Natuurlijk ga je een kijkje nemen in het oude centrum, maar dat is ook de enige plaats waar je wat bezienswaardigheden vindt en iets over de historie van de stad kunt terugvinden.

Zo is daar de oude parochiekerk, de *St. James Parish Church* die in 1775 gereed kwam en opgetrokken is in Georgiaanse stijl. Je kunt er ook aan de hand van enkele goedgeconserveerde huizen een aardige indruk krijgen van de manier waarop de rijken van vroeger leefden.

Het bekendste strand van Montego Bay, *Doctors Cave Beach*, is in 1906 als een soort kliniek van dr. Alexander McCatty ontstaan. Het strand – het enige openbare van Mo-Bay – bevindt zich noordelijk van het oude centrum.

Als je die kant op gaat passeer je *Fort Montego*. Je loopt dan via Gloucester Avenue,

bekend om de vele ‘hustlers’ die iets in de aanbieding hebben. Ze kunnen behoorlijk intimiderend overkomen. Negeer ze en als je iets wilt weten kan je beter een winkel in wandelen en de winkelier om advies vragen. Na zonsopgang is dit (maar dit niet alleen) een buurt die je, als je alleen of met zijn tweeën bent, beter kunt mijden.

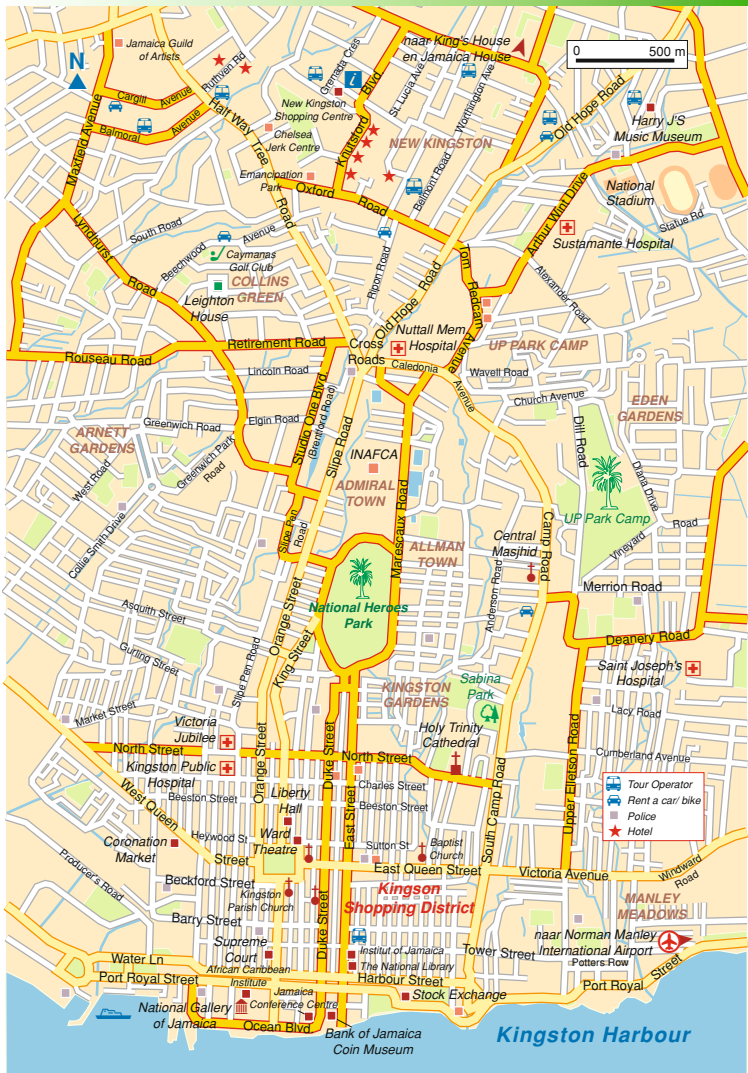
Je moet er overal rekening mee houden dat er Jamaicanen aan je plukken om tal van uiteenlopende, maar altijd commerciële, redenen. Je moet er tegen kunnen, je moet er mee leren omgaan. Dat doe je met een uitgestoken hand, een glimlach en een vriendelijk maar vastberaden ‘nee’ op je lippen.

Wil je meer weten over de historie dan breng je een bezoek aan het *Rose Hall Great House*, een plantershuis dat werd gebouwd rond 1770. Het is ingericht als een soort museum, maar het huis op zich zou je al als zodanig kunnen bestempelen. Prachtig gelegen (tussen Barnett Street en het Jarret Park) met een schitterende tuin en een en-

Montego Bay

KINGSTON

Kingston. De haven werd een internationaal centrum van waaruit de gehele wereld bereikt kon worden, er ontstonden politieke partijen en vakbonden.

In 1948 werd de belangrijke 'University of the West Indies' gesticht, als een soort dependance van de Londense universiteit in het stadsdeel Mona (Kingston 7). Er schreven zich 24 medische studenten in. Tegenwoordig staan er meer dan 36.000 studenten te boek.

Hoewel het merendeel van de bevolking van Kingston van Afrikaanse afkomst is, is er buiten het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten geen stad te vinden waar zoveel mensen Engels spreken. In het oude gedeelte van de stad wonen veel Chinezen, handeldrijvende nakomelingen van vroegere Chinese bedienden die aan het einde van de 19e eeuw door welgestelde burgers naar Jamaica werden gehaald. Kingston is een smeltkroes van nationaliteiten die zich met elkaar vermengen. Behalve Afrikanen en Chinezen drukken ook Europeanen, voornamelijk afkomstig uit Groot-Brittannië en Frankrijk, hun stempel op het dagelijkse leven. Verder leven er nogal wat mensen uit Syrië en Libanon, uit hun land gevlucht vanwege hun (christelijke) geloof. Slechts een klein deel van de bevolking is van joodse afkomst.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat men

ook vele godsdiensten kent, sommige met een duidelijk herkenbare Afrikaanse invloed. Men zegt al gauw dat men protestant is, maar daarbinnen zijn vele stromingen. De voornaamste zijn anglicaans, zevende-dags-adventisten en baptisten, maar het sterkst vertegenwoordigd is de church of God, Gods kerk. Sommige mensen, met name die van Afrikaanse afkomst, zijn niet alleen bijvoorbeeld baptist, maar volgen ook de rastabeweging. Je vindt er verder nog boedhisten, moslims, joden en volgelingen van de heiligen der laatste dagen.

Het klimaat in Kingston is wat de temperatuur betreft, redelijk stabiel. Overdag komt de temperatuur vaak boven 30 °C uit, maar het wordt bijna nooit warmer dan 33 °C. In de nacht koelt het af tot 21 à 24 °C. Voor kou hoeft je niet bang te zijn, de temperatuur kwam nooit lager dan 14 °C, de hoogst gemeten temperatuur ooit bedroeg 36 °C. De hoeveelheid neerslag is meer variabel, alle maanden valt er wel regen met uitschieters in de maanden juni, september en oktober waarin gemiddeld 100 mm of meer valt. De luchtvochtigheid is weer redelijk stabiel: tussen de 70 en 80%. Dat kan ook gezegd worden van het aantal zonuren: maandelijks schijnt de zon tussen de 240 en 260 uur.

Kingston is een groene stad met veel en goed onderhouden parken. Op veel plaatsen

HET KLIMAAT VAN KINGSTON

	jan	feb	mrt	apr	mei	juni	jul	aug	sep	oht	nov	dec
Gem. max. temperatuur °C	27	27	28	28	28	29	30	30	29	28	28	28
Gem. min. temperatuur °C	17	18	18	19	20	22	21	21	20	20	19	18
Uren zon per dag	7	7	8	8	7	7	7	7	6	6	6	6
Regendagen per maand	8	7	7	8	12	13	13	14	15	17	13	9
Zeewatertemperatuur	27	27	27	27	28	29	29	29	29	29	29	28